

Шинкаренко І. О.<https://orcid.org/0000-0003-0040-2010>

Дніпровський державний університет внутрішніх справ

РОЛЬ КОГНІТИВНОЇ ГНУЧКОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ КУРСАНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено теоретичному розгляду проблеми когнітивної гнучкості як інтегральної характеристики особистості курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС) України. Визначено, що успішна професійна діяльність фахівців, прямо корелює з рівнем розвитку професійно значущих якостей. Отже, психологічна гнучкість розглядається не як окрема навичка, а як наскрізна інтегральна характеристика, що виступає редиктором професійної компетентності правоохоронців.

Визначено, що гнучкість дозволяє швидко адаптуватися, змінюватися під впливом обставин та пристосовуватися до нових умов. Зазначено, що особистісна флексибільність (гнучкість) тісно пов'язано з когнітивним рівнем, а інтелектуальні властивості у поєднанні з поведінковою гнучкістю зумовлюють адекватність та ефективність виявів особистості в діяльності і спілкуванні.

Важливим аспектом формування у курсантів під час психологічної підготовки є толерантність до сприйняття невизначеної ситуації та адекватне реагування на зміну умов, бо саме ставлення до невизначеності впливає на резистентність адаптаційних резервів організму. Одним із факторів успішності у професійній діяльності майбутніх правоохоронців є розвиток здібності до професійної рефлексії як передумови навичок аналізу та прогнозу ризиконебезпечних ситуацій, що так само пов'язана з когнітивною гнучкістю.

Зазначено, що адаптаційні умови у курсантів набагато складніші ніж у студентів цивільних закладів, бо курсанти разом з навчання виконують і професійні обов'язки служби, що так само вимагає певної гнучкості. Запропоновано пропозиції щодо вдосконалення професійної психологічної підготовки курсантів у закладах освіти системи МВС України, завдяки принципам проблематизації навчання, проектному навчанню, міжпредметним зв'язкам, діловим іграм, квестам, що сприятиме їх когнітивній гнучкості та адаптаційним механізмам до екстремальних факторів і забезпечить стійкість у складних ситуаціях.

Ключові слова: юнацький вік, когнітивна гнучкість, флексибільність, адаптаційний процес, професійно-психологічна підготовка.

Постановка проблеми. Сучасний стан правопорядку в країні, яка перебуває в зоні бойових дій, зміни в суспільстві вимагають підготовки такого офіцера-правоохоронця, який був би здатний самостійно розуміти, оцінювати, займати правильну позицію, приймати та реалізовувати адекватні рішення в нестандартних і екстремальних умовах. Особистісний шлях, який обрав до себе молодий правоохоронець почесний, але складний, бо потребує певних знань, вмінь та навичок, серед яких провідну роль відіграє психологічна гнучкість.

У сучасній науковій парадигмі успішна діяльність фахівців прямо корелює з рівнем розвитку їхніх професійно значущих якостей. У цьому контексті психологічна гнучкість розглядається не просто як окрема навичка, а як наскрізна інтегральна характеристика, що виступає редиктором професійної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження проблеми психологічної підготовки курсантів до професійної діяльності здійснили: Г. Сельє, І. Бурлакова, Л. Смаїлус, Н. Шавровська, Л. Балецька, Д. Попович,

І. Батраченко, А. Плошинська, Д. Мілютіна, К. Березяк розглядають гнучкість як інтегральну характеристику особистості, активно розробляючи методичний інструментарій для її цілеспрямованого розвитку. Дослідниця Г. Туріщева розглядає психологічну гнучкість як здатність до перебудови дій. Вона також передбачає здатність відмовитися від наявного способу дії та віддати перевагу новому, нетрадиційному.

Інші науковці, розглядаючи гнучкість як інтегральну особистісну властивість, визначають, що вона являє собою гармонійну комбінацію взаємозалежних якостей: інтелектуальної (когнітивної), поведінкової й емоційної [9, с. 149].

Постановка завдання. В нашій статті ми розглядаємо когнітивну флексибільність курсантів закладів вищої освіти з особливими умовами навчання, як здатність проявляти гнучкість мислення в умовах невизначеності. Особистісна флексибільність (гнучкість) є інтегральною якісною характеристикою правоохоронця. Це властивість особливо актуальна в сучасних умовах, коли темпи розвитку суспільства динамічно розбудовуються, вимагаючи від особистості сформованих навичок швидкого прийняття рішень та оперативного реагування і пристосування до чергових змін, загроз, проблемних і непередбачуваних ситуацій [8, с. 118]. Що є дуже важливо під час воєнної загрози, коли події відбуваються з надзвичайною швидкістю і реагувати слід негайно у деяких випадках. Наявність сформованої гнучкості свідчить про те, що особистість може гнучко змінювати раніше вироблений план досягнення мети і програму його реалізації залежно від нових обставин, що виникають.

Виклад основного матеріалу. Гнучкість у прийнятті рішень (яка є однією зі стійких характеристик рішучості особистості) є особливо значущою в умовах невизначеної ситуації, гострого дефіциту часу, відведеного на пошук варіантів рішення. Гнучкість вибору і рішень – це коло питань, які розглядає О. Санніков. Він зазначає, що гнучкість полягає у здатності відмовитися від стереотипного способу дії, а у незнайомій ситуації – виділити нові властивості й відносини об'єктів, які можливо використати для пошуку й вибору іншої альтернативи, іншого варіанта рішення або кардинальної зміни стратегії його реалізації [8, с. 119].

Розвиток гнучкості на особистісному рівні є ключовою складовою формування конкурентноспроможної особистості. Вона забезпечує здатність індивіда до оперативного переосмислення ситуації та ефективної саморегуляції, що

є необхідною умовою для стійкості та успіху в умовах динамічного соціального та професійного середовища.

Специфічні умови навчання курсантів закладів вищої освіти МВС України визначають особливу важливість розвитку потенційних можливостей, особистісних особливостей, здібностей та вміння ефективно адаптуватися до цих умов, формувати та зберігати високий рівень активності нервово-психічного стану та працездатності, тобто вміння формувати оптимальний стиль життєдіяльності, активну життєву позицію, оптимальний рівень саморегуляції психофізіологічних функцій. Здатність до регуляції своєї поведінки неможлива без навичок саморегуляції свого психічного стану. Особливості навчання у правоохоронній діяльності загалом визначають підвищені вимоги до можливостей молодих співробітників щодо регуляції свого стану та поведінки, а отже, до поведінкової гнучкості.

Як писав Г. Сельє: «Є два способи виживання: боротьба і адаптація, але до успіху частіше за все веде адаптація» [1].

У своєму дослідженні Л. Смалиус та Н. Шавровська з'ясували, як молодь тлумачить гнучкість, як особистісну характеристику, що відображає її інтегральний характер. Така гнучкість визначається як властивість, що дозволяє швидко адаптуватися до життя, здатність змінюватися під впливом обставин та можливість пристосуватися до будь-якої ситуації. Для молодих людей важливим є здатність легко та своєчасно вирішувати поставлені задачі та уміння швидко адаптуватися до нових цілей [3, с. 78].

Автори також досліджували позитивні та негативні сторони прояву гнучкості. Через позитивні сторони, що стосуються інтегральної характеристики, були окреслені: стабільний психологічний стан, неупередженість, невразливість, мобільність, адекватність реакцій, здатність швидко знайти вихід із ситуації. На сьогодні для успіху у професійній сфері можна зазначити багатогранність знань, компетенцій та швидка адаптація, комунікабельність, безконфліктність, соціальна активність.

Водночас, було зазначено, що до негативних наслідків прояву гнучкості належать такі моменти, що свідчать про її дефіцит або надмірний прояв, як-от: неможливість відстоювання своєї позиції за необхідності, безхарактерність, можливість стати об'єктом чужих маніпуляцій, а також звичка поступатися власними потребами. Ці негативні сторони можуть викликати

суперечку щодо їх істинності та потребують детальнішого вивчення.

У юнацькому віці виникають когнітивні й особистісні передумови формування світогляду. Саме в цьому віці юнаки та дівчата вперше намагаються усвідомити власні проблеми життя і сенс буття. Цей період називається етапом юнацького філософствування, оскільки він пов'язаний з необхідністю віднайти своє місце у майбутньому.

Оскільки гнучкість є інтегральною характеристикою, її розвиток має бути тісно пов'язаний з організацією навчального процесу. Гнучкість (як інтегральна характеристика) є важливою складовою професійної компетенції фахівця у будь-якій сфері, враховуючи виклики сьогодення. Цей феномен є динамічним конструктом, що описує здатність долати труднощі, розвиватися, адаптуватися та успішно функціонувати.

Широке коло проблем і задач, які висуваються в процесі навчання юнаків у закладах освіти зі специфічними умовами навчання та виклики щодо виховання професійної ролі у майбутньому, свідчать про те, що успішне виконання цих завдань можливе лише за наявності когнітивної гнучкості, яка передбачає:

- швидко переключуваність з одного виду діяльності на другий (допит свідків, потерпілих і виїзд у складі слідчо-оперативної групи на місце скоєння вже іншого злочину);
- роботу в динамічних умовах;
- можливість розглядати проблему з різних кутів (висування версій подій); створення нових рішень, альтернативних підходів;
- адаптація поведінки, корегування дій на нові вимоги (робота під час повномасштабного вторгнення ворога на територію України).

Останній пункт, що зазначений у переліку аспектів когнітивної гнучкості, набуває наразі особливого значення. Усі ми перебуваємо у стані потрясінь, змін і кризи, що характеризується високим рівнем невизначеності, екстремальними умовами, загрозою для життя і здоров'я. А ставлення до невизначеності на пряму має вплив на резистентність адаптаційних резервів організму. Чим вищою буде когнітивна гнучкість: здатність розмірковувати над проблемою, навіть якщо бракує інформації та невідомі наслідки прийняття рішення; здатність приймати конфлікт та напруження, які відбуваються у невизначених ситуаціях; здатність сприймати незнайомі та ризиковані ситуації та пристосовуватися до них, тим вищий рівень саморегуляції правоохоронця, його активність.

Тому формування у курсантів толерантності до сприйняття невизначеної ситуації, адекватно реагувати на зміну умов дозволяє опанувати новими видами активності, впевненіше почувати себе у незнайомих ситуаціях. А отже, і стабільнішими стають його успіхи в професійній діяльності в умовах екстремальних станів. Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що рівень резистентності до ситуації невизначеності має безпосередній зв'язок з когнітивною гнучкістю.

Когнітивна гнучкість забезпечує швидкий, рухливий і адекватний прояв дій особистості у зв'язку зі зміною зовнішніх і внутрішніх умов та реалізує рефлексивно-прогностичну функцію. У поєднанні з оптимізмом, вона дозволяє зберігати віру в те, що людина перемаже або виживе незалежно на наявні труднощі, і водночас протистояти жорстоким фактам поточної реальності та приймати їх [4, с. 168].

Особистісна гнучкість є інтегральною, оскільки вона охоплює не лише мислення, але й інші взаємопов'язані підсистеми, що необхідні для успішної адаптації в умовах невизначеності [5, с. 184]:

1. Когнітивна (інтелектуальна) гнучкість: спроможність переоцінити своє сприйняття та досвід травматичної ситуації; здатність знаходити кілька шляхів розв'язання однієї проблеми, варіативність мислення.
2. Емоційна гнучкість: оптимальна комбінація емоційної експресивності та стійкості; вона стосується контролю та керування власними емоціями під час діяльності для стабільності власного психологічного стану, неупередженості дій та швидкої адаптації до нових умов.
3. Поведінкова гнучкість: здатність змінювати поведінку відповідно до конкретної ситуації, певних обставин.
4. Ціннісно-значеннєва гнучкість: є інтегральною характеристикою, що бере участь у визначенні мети і стратегії поведінки особистості загалом.

Таким чином, для ефективної діяльності у складних життєвих ситуаціях, які вимагають швидкої перебудови і характеризуються високим рівнем невизначеності, особистісна флексибільність є ключовою якістю, що дозволяє не лише гнучко мислити, але й зберігати емоційну поведінкову стабільність та ухвалювати оптимістичні рішення. Що вкрай важливо для майбутніх правоохоронців. А відсутність особистісної гнучкості, низька психологічна готовність до жорстких вимог майбутньої діяльності може негативно

вплинути на ефективність роботи як самого співробітника, так і всієї системи. Тому одним з факторів успішності професійної діяльності майбутніх правоохоронців є розвиток здібності до професійної рефлексії як передумови навичок аналізу та прогнозу розвитку ситуацій, пов'язаних з ризиком, а також формування навичок самоконтролю в стресових обставинах [7, с. 135].

Рефлексія – істотний елемент свідомості, мислення, процес самопізнання суб'єктом свого внутрішнього світу. Вона є проявом високого рівня мисленневих процесів, самосвідомості, дає можливість увійти у внутрішній світ, думки іншої людини, поставити себе на її місце, осмислити її, і, в разі необхідності, відкоригувати або стимулювати новий напрямок рішення. В галузі комунікації рефлексія впливає на поведінку в конфліктних, стресових ситуаціях, сприяє формуванню поведінкової гнучкості, забезпечує взаєморозуміння в процесі діяльності. Дослідники виокремлюють наступні види рефлексії:

- інтелектуальну – в галузі мисленневих процесів; її предметом є зміст діяльності суб'єкта;
- особистісну, яка пов'язана з процесами самосвідомості особистості, формування Я-концепції;
- міжособистісну (комунікаційну) – визначає ставлення до інших людей, спрямована на міжособистісну комунікацію.

На наш погляд, рефлексія професійної діяльності правоохоронців містить результат усвідомлення рівня свого професійного розвитку на підставі розвиненої здібності до самосвідомості та рівня сформованості Я-концепції, професійної ідентичності, уміння аналізувати власну професійну діяльність, сформованість комунікативних навичок, сформованість рефлексивних вмінь є системоутворюючим компонентом у підготовці компетентного професіонала.

Для розвитку у курсантів здатності до професійної рефлексії проводяться початкові тренінги з метою: усвідомлення учасниками особистісних особливостей, рівня розвитку рефлексії; формування та відпрацювання рефлексивних вмінь відповідно до професійних вимог; розвиток уявлення про себе як професіонала.

Розглядаючи проблему когнітивної гнучкості у навчанні курсантів, слід звернути увагу не тільки на особливості професійної діяльності, а і на процес адаптації до навчання в умовах закладу освіти зі специфічними умовами. Умови адаптації курсантів характеризуються тим, що вони набагато складніші ніж умови цивільних вищих навчальних закладів. Це обумовлено тим, що курсанти

з перших днів перебування у навчальному закладі, зобов'язані разом з навчанням виконувати професійні обов'язки служби, бо вони є рядовим поліцією [6, с. 127].

Психічний розвиток курсанта в процесі навчання, формування відповідних психологічних якостей та вмінь є сукупністю взаємопов'язаних станів, своєрідність яких обумовлена не стільки послідовністю оволодіння навчальним матеріалом, скільки динамікою інтеграції в нове середовище, засвоєння всіх його вимог.

Зазвичай підготовку курсантів у закладі освіти розглядають за курсами навчання. Даний підхід припускає послідовний і рівномірний професійний розвиток молодшої людини. Тому ми припускаємо, що:

- типи, рівні і склад індивідуальних стратегій адаптації курсантів молодших курсів до навчання буде різним через рівень загальноосвітньої підготовки (складання НМТ), інтелектуальний та особистісний потенціал, соціально-психологічний та навіть соціально-демографічний статус;
- через ці ж причини можна чекати індивідуальні відмінності в динаміці типів і стратегій адаптації курсантів на різних етапах навчання;
- успішність адаптації курсантів на кожному подальшому етапі навчання визначатиметься перебудовою структури психологічних чинників, що її обумовлюють [2, с. 7].

Отже, психологічна, а зокрема, когнітивна гнучкість, є невід'ємною частиною адаптаційного процесу курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Висновки. Когнітивна гнучкість є однією з характерних рис працівників ризиконебезпечних професій, зокрема правоохоронців. Психологічна підготовка курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання до професійної діяльності в особливих умовах, під впливом значних стресових факторів, в умовах невизначеної ситуації стає особливо актуальною і вимагає нових підходів до навчального процесу, до вивчення внутрішніх психологічних механізмів, допоможуть майбутньому правоохоронцю пристосуватися до складних умов несення служби. Саме когнітивна гнучкість виступає чинником збереження психологічної рівноваги, здатності до адаптивного функціонування в екстремальних умовах, зберігаючи внутрішню стійкість. Когнітивна гнучкість дозволяє впоратися з негативними проявами у кризових ситуаціях через варіативність у способах сприйняття подій, сприяє інноваційному

мисленню, пошуку нових шляхів у вирішенні оперативних завдань, альтернативних підходів у спілкуванні з різними людьми, здатність зрозуміти їх логіку.

Виходячи з вищевикладеного, доцільно для підготовки спеціалістів у закладах освіти МВС України вдосконалити принципи проблематизації навчання (ставлення пізнавальних завдань, створення сприятливих умов для самостійного пошуку оптимальних рішень, стимулювання інтелектуального зростання курсантів), проектне навчання (використання знань з різних дисциплін,

власні, унікальні рішення), міжпредметні зв'язки. Застосування в навчальному процесі системи знань, які об'єднують імітацію, гру та проблемні ситуації дозволяють надати навчальним заняттям пошукового характеру, заохотити курсантів самостійною пізнавальною діяльністю, а отже сприяти їх когнітивній гнучкості. Це дозволяє озброїти курсантів надійним знаннями, навичками та вміннями, адаптаційними механізмами до екстремальних факторів, забезпечити стійкість у складних, мінливих обставинах несення служби, здатність корегувати рішення та дії залежно від ситуації.

Список літератури:

1. Анатомія стресу. Ганс Сельє та послідовники. Упорядник Е. Скідер-Влас. Київ. Видавництво дім Медицина. 2024. 148 с.
2. Бурлакова І.А. Кризова психологія. Навчально-методичний матеріал. Київ, Видавництво. КРЦПК, 2022. 84 с. URL: https://cpk.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/krizova_psihologiya_burlakova.i.a..pdf (дата звернення: 16.03.2026)
3. Смаліус Л.Н., Шавровська Н.В. Розвиток гнучкості як інтегральної характеристики особистості. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (41), Issue: 86, 2016. P. 76–79. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/03/Development-of-flexibility-as-an-integral-personality-characteristics-Smalys-L.-Shavrovskaya-N..pdf> (дата звернення: 16.03.2026)
4. Балецька Л., Попович Д. Особливості когнітивної гнучкості особистості. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2016. № 1 (3). С. 167–170. URL: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/2762> (дата звернення: 16.03.2026).
5. Батраченко І., Плошинська А. Когнітивна психологія фізичної активності особистості : монографія. Дніпро : видавець Біла К.О., 2023. 228 с. URL: http://lib.dnu.dp.ua/rep/ps/knygy/avtor/Kognityvna_psihologiya_fizych_aktivn_osob.pdf (дата звернення: 16.03.2026).
6. Мілютіна Д., Березяк К. Психологічні особливості когнітивної гнучкості та стресостійкості курсантів. Особистість в екстремальних умовах : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 травня 2021 р., м. Львів. Львів, 2021. С. 126–128. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/9285/1/%D0%97%D0%B1%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202021.pdf> (дата звернення: 16.03.2026).
7. Савчук Б., Котенко Р., Пантюк М. Науково-теоретичні засади когнітивної гнучкості як базової компетентності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 38. Т. 3. С. 133–137. DOI: <https://doi.org/10.38014/osvita.2020.87.04>
8. Санніков О., Полянцева О. Флексибільність і розсудливість у системі властивостей особистості професіонала. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2022. Вип. 22 (51). С. 100–120. DOI [https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22\(51\)-100-120](https://doi.org/10.32405/2522-9931-2022-22(51)-100-120)
9. Свідерська О.І., Піхович І.А. Психологічна гнучкість та життєстійкість студентської молоді. *Вісник Національного університету оборони України*. Вип. 5 (81) 2024, Київ. С. 143–150. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-81-5-143-150>

Shynkarenko I. O. THE ROLE OF COGNITIVE FLEXIBILITY IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF CADETS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS WITH SPECIFIC TRAINING CONDITIONS

The article is devoted to a theoretical examination of cognitive flexibility as an integral characteristic of the personality of cadets at higher education institutions with specific training conditions within the system of the Ministry of Internal Affairs (hereinafter – MIA) of Ukraine. It is determined that successful professional activity of specialists directly correlates with the level of development of professionally significant qualities. Therefore, psychological flexibility is considered not as a separate skill, but as a cross-cutting integral characteristic that serves as a predictor of the professional competence of law enforcement officers.

It is established that flexibility enables rapid adaptation, change under the influence of circumstances, and adjustment to new conditions. It is noted that personal flexibility is closely related to the cognitive level, while intellectual traits combined with behavioral flexibility determine the adequacy and effectiveness of personal manifestations in activity and communication.

An important aspect of cadets' development during psychological training is tolerance for perceiving uncertain situations and adequate responses to changing conditions, as attitudes toward uncertainty influence the resilience of the organism's adaptive reserves. One of the factors of success in the professional activity of future law enforcement officers is the development of professional reflection as a prerequisite for the skills of analyzing and forecasting risk-related situations, which is also associated with cognitive flexibility.

It is noted that cadets' adaptive conditions are significantly more complex than those of civilian students, as cadets combine academic study with the performance of professional service duties, which likewise requires a certain degree of flexibility. Proposals are offered for improving the professional psychological training of cadets in MIA educational institutions of Ukraine through the principles of problem-based learning, project-based learning, interdisciplinary connections, business games, and quests, which will foster cognitive flexibility and adaptive mechanisms to extreme factors and ensure stability in challenging situations.

Keywords: *adolescence, cognitive flexibility, flexibility, adaptation process, professional and psychological training.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 18.05.2026